

УДК 39:37.01
ББК 63.5 (4 Укр)

Наталія Лицур
(м. Івано-Франківськ, Україна)

КУЛЬТУРНО-РЕЛІГІЙНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В СІМ'ЯХ УКРАЇНСЬКОЇ МІСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ГАЛИЧИНИ (кінець XIX – початок ХХ ст.)

У статті проаналізовано культурно-релігійне виховання молоді в сім'ях української міської інтелігенції Галичини в кінці XIX – на початку ХХ ст. Автор зробив акцент на ролі християнської моралі у виховному процесі. Проаналізовано також інші компоненти розвитку (освіта, танці, музика, етикет), що впливали на формування особистості. Крім того, показано місце культурно-релігійного виховання в становленні активного елітарного прошарку. Стверджується, що, завдяки поєднанню сімейних і християнських цінностей, міська інтелігенція Галичини очолила український національний рух.

Ключові слова: міська інтелігенція, виховання, релігія, молодь, Галичина.

Українська міська інтелігенція Галичини кінця XIX – початку ХХ ст. була тим організуючим елементом, якому вдалося не тільки перебрати провід національним рухом від духовенства (сільської інтелігенції), а й спрямувати його в чітке політичне, державницьке русло. Незважаючи на свою нечисленність, за якістю та активністю вона значно переважала аналогічний прошарок польського суспільства. Цей факт виразно контрастує з кризою еліти в сучасному українському соціумі. Теперішній політикум явно не відповідає критеріям очільників держави як в інтелектуальному, так і культурно-моральному плані. Тому особливої актуальності набуває вивчення процесу виховання та формування морально-етичних поглядів представників розумової праці кінця XIX – початку ХХ ст., коли вони дійсно відігравали значення елітарного прошарку. Це буде не тільки яскравим прикладом для наслідування, а й дозволить відновити втрачений зв'язок у становленні української інтелігенції в цілому.

На жаль, у науковій літературі ця тема не знайшла належного висвітлення. Більшість досліджень, які присвячені вивченню української інтелігенції, зосереджували увагу на участі представників розумової праці в громадсько-політичному житті¹, формуванні української інтелігенції як окремої соціально-професійної групи². Частково проблема виховання молоді піднімалась у роботі З.Нагачевської³. Основна увага в ній сконцентрувалася на родинному та громадському дошкільному вихованні. Небагато відомостей можна почерпнути з досліджень польських учених. Так, у праці Й.Камінської-Квак⁴ містяться короткі повідомлення про родинне життя інтелігенції Львівського воєводства. Окремої уваги заслуговує публікація О.Баран⁵, у якій проаналізовано освітні традиції, що побутували в сім'ях української сільської інтелігенції. Оскільки, як було вже зазначено, комплексного дослідження з даної проблематики до цього часу не існує, ми зосередили свою увагу на інформації, що містилась у мемуарній літературі. Саме остання відображає всі складники виховного процесу в сім'ях представників розумової праці.

Однією з тих визначальних рис, що пронизували сутність тогочасної української інтелігенції в Галичині, була християнська мораль. Можливо, коріння цього факту крилося в тому, що представники даного прошарку були генетично пов'язані з духовенством XIX ст. Навіть в означений хронологічний період чималу їх складову становили вихідці зі священицьких родин⁶. Поряд із цим не слід відкидати і впливу польського середовища. Для польської еліти католицизм був однією з провідних цінностей.

Тому в цьому плані вона була зразком наслідування для українських галицьких інтелігентів, що в той час сформувалися як суспільний прошарок.

Так чи інакше, але християнський компонент був домінуючим у вихованні інтелігентної молоді. Справа навіть не в тому, що через релігію представники розумової праці намагалися виховати віруючих нащадків, хоча, без сумніву, це було дуже важливо. На вказану проблему потрібно подивитися набагато глибше. Християнська мораль ідеально підходила для формування рис елітарного прошарку українського суспільства в кінці XIX ст.

Кожний християнин як нашого часу, так і тієї епохи ранок починав з молитви. До цього привчали й в інтелігентних сім'ях. У дітей сформувався своєрідний принцип: “митися, молитися”⁷. Але це не було на рівні рефлексії, а дійсно на ґрунті глибокої віри. Однак обов’язковість молитви (ранкової чи вечірньої) можна трактувати як організаційну складову виховного процесу. Яскравим прикладом цього був розпорядок дня в дитячому таборі в Остодорі біля с. Підлюте. Ця установа знаходилася під протекцією митрополита А.Шептицького й батьки-інтелігенти охоче віддавали сюди своїх дітей (незважаючи на чималий кошторис). Кожного ранку та вечора в таборі відбувалися колективні молитви⁸.

Діти разом з батьками мали відвідувати недільні літургії⁹. У той час павіть побутувала думка, що невідвідування церкви є ознакою неінтелігентності¹⁰. Під час богослужінь представники галицької еліти часто сповідалися та приймали причастя і своїм прикладом привчали до цих святих таїнств і дітей.

Важливу роль у вихованні відігравала традиція відзначення релігійних свят: Великодня, Різдва, св. Миколая, іменин тощо. Варто зазначити, що українська галицька інтелігенція ретельно дотримувалася давніх усталених національно-релігійних звичаїв та обрядів. Адже саме вони несли певний зв’язок з минулими поколіннями, а також відрізняли українців від інших етнічних груп, які проживали в містах. Так, М.Рудницька згадує: “Татко дуже пильнував, щоб усі свята святкувались у нас дома по традиції і сам контролював, чи Мама й служниці підготовили все як слід. Хоч у жодні справи домашнього господарства татко не встравав, але у Святвечір сам командував накриванням столу, сам допильнував, щоб кухарка зготувила всі традиційні страви і щоб увесь ритуал за вечерею був точно дотриманий”¹¹. Траплялися серед української інтелігенції й такі, що відмовлялися навіть від нововведень у святкуваннях та намагались якнайбільше дотримуватися народних звичаїв і традицій. Так, відомий письменник, публіцист О.Маковей ніколи не ставив на Різдвяні свята ялинку, а тільки старий традиційний український “дідух” – сніп пшениці. Ялинку ж вважав німецьким звичаєм, який не має нічого спільного з українською традицією¹². Проте в багатьох міських інтелігентних сім’ях це дерево все-таки стало атрибутом Різдвяних святкувань.

Цікаво, що часто підготовка до свят дозволяла розвивати творчі здібності дітей. Зокрема, ялинку на Різдво прикрашали саморобними оздобами, до виготовлення яких долучалося і молодше покоління. На Великдень діти разом з батьками фарбували крашанки¹³.

Значну увагу представники розумової праці приділяли формуванню у своїх дітей аскетичних рис. Саме це в майбутньому дозволить їм доволі легко йти на самопожертву заради вищої ідеї. Таке завдання реалізовувалося, насамперед, завдяки строгому дотриманню постів (не тільки великих, а й щотижневого – у п’ятницю). Багатогодинні прощі до святих місць, що організовувалися представниками української еліти й учасниками яких була, звісно, молодь, теж сприяли становленню аскетичного характеру¹⁴.

У сім'ях галицької міської інтелігенції часто співали пісень на релігійну тематику¹⁵. У них возвеличувались (і, відповідно, пропагувалися для молоді) загальнолюдські цінності. Крім того, зазначені композиції були пронизані патріотичними мотивами¹⁶. Такі два компоненти, як націоналізм і віра, були нерозривними у свідомості тогочасної еліти. Завдяки цьому, люди розумової праці ставали дієвими лідерами українського національного руху.

Якщо основи релігійного виховання закладалися в сім'ях, то пізніше їх закріплювали в навчальних закладах. Так, у гімназіях були спеціальні уроки релігії. Самі заняття починалися з молитви. Часто гімназисти організовано відвідували літургії¹⁷. На них шкільний хор виконував церковні пісні. У формуванні релігійно-моральних зasad учнів значну роль відігравала діяльність отців-катехитів (учителів релігії). Особливо великий вплив мали екзорти (проповіді) цих священиків. Крім того, у гімназіях створювалися спеціальні товариства, метою яких було поглиблення релігійності серед учнів. Так, у Станіславівській гімназії в 1921–1922 рр. за сприяння о. І.Фіголя було засноване аналогічне товариство “Марійська дружина”¹⁸.

Щоб краще подати основи церковної науки, молоді отці-катехити облаштовували навіть спеціальні кабінети для навчання релігії¹⁹. У таких приміщеннях знаходилися літургійні ризи, книги та інші предмети релігійного характеру. Особливу увагу на уроках релігії приділяли саме літургії. Так, Б.Лепкий згадував про свого гімназійного катехита: “Отець Соневицький хотів, щоб його вихованці розуміли те, що співають у церкві, щоб на селі кожний з них міг співати на крилосі, щоб пізнав і відчув красу нашого обряду та щоб прив’язання до церкви в’язало його з народом”²⁰.

Галицькі інтелігенти особливе значення надавали питанням освіти своїх дітей. Початкове навчання відбувалося саме вдома. Освіченість теж була визначальною рисою представників цього прошарку. Її досягалося кількома шляхами. Насамперед, змалку прищеплювалася любов до читання. Батьки дуже часто читали дітям різноманітні казки (інколи авторами творів були відомі сучасники)²¹. Okрім того, спеціально для молодшого покоління виписували відповідні газети та журнали (наприклад, “Дзвіночок”, “Барвінок”)²². Найкращим подарунком для дітей на свято була книжка²³. У будинках місцевої еліти зберігалася традиція збирання великих бібліотек, поширеними були вечірні читання. Уляна Кравченко згадувала: “Не було в світовій літературі цінного твору, якого б не читала або не знала з розмови батьків”²⁴.

Формування високоосвіченої особистості досягалося й через приватне репетиторство. Справа полягала не тільки в кращій ефективності такого навчання. Персональне спілкування з репетитором позитивно впливало на становлення власне особистісних рис інтелігентної молоді. Приватні уроки в будинках української міської інтелігенції давали як учителі, так і обдаровані, здібні студенти²⁵. Найчастіше додаткових занять вимагало вивчення іноземних мов, яким загалом надавалося велике значення. Особливою популярністю в той час користувалася французька, знання якої вважалось ознакою доброго тону²⁶. Зазвичай представники розумової праці добре володіли німецькою й польською мовами, а також перекладали з французької та старих мов. Okремі інтелігенти володіли 8–10-ма мовами (М.Черемшина, І.Франко)²⁷. Бувало, що коли дітям не потрібно було чути розмову батьків, то останні легко переходили на спілкування німецькою або іншою європейською мовою²⁸.

У навчальному процесі батьки дуже часто використовували мотивуючі чинники. Це могли бути подарунки, згоди на різноманітні прогулянки тощо. Приміром, адвокат із м. Калуш І.Сохацький за хороші успіхи в навчанні подарував своїй доньці фотокамеру²⁹. Такий підхід був хорошим стимулом і цілком себе виправдовував.

Молодому поколінню української міської інтелігенції краю змалку прищеплювали особливу любов до старших. До батьків зазвичай зверталися від третьої особи ("Чи мати дозволять мені...")³⁰). Але були винятки, коли до тата чи мами озивалися на "ти". У родині І.Франка до батька говорили завжди на "ти", а до матері на "ви"³¹. Повага до старшого покоління прищеплювалася також певними правилами поведінки. Так, коли до когось із батьків приходили гості, дітям наказували знаходитись остояно, щоб не заважати розмові дорослих. Якщо хтось із дорослих у дома відпочивав, то молода мала сидіти тихо й не гомоніти³².

У родинних стосунках в інтелігентних сім'ях дуже виразно простежувався ієрархічний порядок. В основі ставлення дітей до батьків були пошана, респект, почуття підпорядкованості, що виключало фамільяність, панібратство³³. Красномовно це показують слова І.Соневицького, сина директора української гімназії у Львові М.Соневицького, який писав про батька: "...ми його майже не бачили ні в будні, ані у вихідні. Проте він був у родині завжди на п'єdestалі"³⁴.

Своєю чергою, міська українська інтелігенція не давала приводу для підриву власного авторитету в очах молодшого покоління. У сім'ях при дітях ніколи не вирішувалися особисті проблеми. Батьки не те що не сварилися в присутності нащадків, а й навіть не говорили на підвищених тонах³⁵. Така культура взаємовідносин, що панувала в сім'ях української еліти, гарантувала панування здоровової моральної атмосфери для формування дійсно високоосвіченої та інтелігентної молоді. Як наслідок, освічені галичани вже наприкінці XIX ст. усвідомили, що сімейне виховання – це не особиста справа батьків, а їхній національно-громадський обов'язок³⁶.

Основи патріотичного виховання в інтелігентних сім'ях закладалися через любов і повагу до рідної мови. Цікаво, що у 80-х рр. XIX ст. тільки в окремих будинках людей розумової праці спілкувалися виключно чистою українською мовою. Так, за підрахунком О.Барвінського, у Львові в 1886 р. було лише сім інтелігентних домів, де говорили українською, а в решті вживали як розмовну польську мову³⁷. Натомість у 20–30-х рр. ХХ ст. їх була більшість.

Змушені визнати, що в змішаних шлюбах мовою домашнього спілкування часто була польська³⁸. Цьому можна знайти об'єктивне пояснення. У той час у Галичині практично не існувало українських міст. Частка україномовних людей розумової праці була мізерною порівняно із чисельністю польської чи навіть єврейської інтелігенції. За умов відсутності власної держави, несвідома частка інтелігенції підлягала впливу польського середовища. Траплялись і такі випадки, коли в міжетнічному шлюбі жодна сторона не бажала поступатися своїми національними інтересами. У цьому разі хтось з дітей підпадав під вплив батька, а хтось – матері (переважно сини під вплив батька, а дочки – матері). У таких сім'ях велася постійна боротьба між батьками за "національну душу" дітей³⁹.

Формування всебічно розвинutoї особистості в інтелігентних сім'ях гармонійно доповнювали заняття танцями та музикою. Недарма сучасники відзначали, що майже не було української родини в місті чи на селі, яка б не перебувала в тісному контакті з музичним життям⁴⁰. Так, батьки обов'язково віддавали дітей навчатися гри на музичних інструментах (скрипці, фортепіано). Також у сім'ях організовували домашні концерти та вистави. Ознакою тогочасного хорошого виховання була не тільки добра освіта, знання іноземних мов, але й оволодіння танцювальним мистецтвом, ази якого можна було отримати на заняттях із гімназійними танцмейстерами⁴¹. Чимала увага приділялась і правилам бального етикету. Танці сприймалися не просто як розвага, але як досконалій фізичний розвиток, виховання високої внутрішньої культури. Свідчен-

ням важливого ставлення до танцювального мистецтва слугує той факт, що в Станіславівській гімназії, учнями якої були в більшості селянські діти, ввели безоплатну “науку танців і доброї поведінки” для двох найстарших класів⁴².

Прищеплювала українська інтелігенція своїм дітям і любов до театру. Адже галицька еліта часто бувала в цій культурній установі. Відвідини вистав сприймалися дітьми як справжнє свято, а захоплення від театрального дійства стимулювало влаштовувати аналогічні домашні виступи⁴³.

Важливою складовою культурного виховання був столовий етикет. Дівчат з раннього віку привчали, як правильно має бути сервірований стіл, у якому порядку слід подавати страви, які з них потрібно готувати на ті чи інші свята⁴⁴. Особлива увага приділялася традиційним українським стравам, які характеризували багатство нашої культури. Досконале знання основних правил столового етикету було свідченням хорошого виховання.

Зазначимо також одну важливу обставину. Виховний вплив інтелігентної сім'ї здійснювався не тільки на власних дітей, а й на чужих. Це відбувалося в тих випадках, коли міська інтелігенція брала до себе на проживання вихідців із села, що навчалися в гімназіях. Так, Н.Головацька, що проживала у своего вуйка М.Лепкого, згадувала: “Це був дуже музичний дім, всі грали на фортеп'яно, а Мар'ян – на скрипці. Тато віддав мене також у музичну школу. Головно, задля цього тато віддав нас аж до Станиславова, щоби ми обоє були під благодатним впливом родини Миколи Лепкого”⁴⁵. Цікаво, що українська сільська та містечкова еліта, віддаючи своїх дітей на навчання, прагнула обов'язково на станціях (квартирах) поселити їх в інтелігентних родинах. Так, судя з м. Долина Т.Мацьків, відправляючи сина на навчання до Станиславова, примістив його на станцію в професора Н.Даниша, щоб і “поза школою син мав добру опіку”⁴⁶. Причиною цього, звісно, було розуміння галицькою інтелігенцією важливості саме домашнього виховання. Крім того, намагаючись підтримати бідних, але здібних молодих людей, українська міська еліта брала їх під свою опіку. Прикладом може слугувати вчинок М.Сабата – директора гімназії в Станиславові, що став піклуватися про одного гімназиста, який навіть замешкав у його домі⁴⁷. Підпадали під виховний вплив інтелігентних сімей також діти простих селян, які, завдяки дружбі з дітьми міської еліти, гостювали в будинках останньої. Траплялися випадки, коли гімназійні вчителі запрошували бідних студентів до себе на обіди⁴⁸.

Загалом будинки української міської інтелігенції ставали для молоді своєрідними культурними осередками. Адвокат і громадський діяч Ф.Коковський, згадуючи про дім адвоката А.Чайковського в Коломиї, писав: “Уся молодь горнулась до пл. Чайковських, в їхній домівці відбували ми свої сходини, там вчилися ми всього, що було найкраще, найсвятіше”⁴⁹.

Багато уваги зверталося на ведення здорового способу життя. У деяких інтелігентних родинах узагалі не вживали алкоголь⁵⁰. Це різко контрастувало з популярністю оковитої на селі. Усвідомлюючи складність проблеми, саме галицька еліта виступила організатором руху тверезості в Галичині.

Таким чином, через власну духовність та освіченість українська міська інтелігенція Галичини виховувала в молодшого покоління культуру, високу моральність, підводила до розуміння важливості істинних цінностей, таких як церква, сім'я й держава. Це дозволило молодій еліті усвідомити свою месіанську роль, яку вона мала відіграти для власного народу. Психологічні якості, ґрунтovanі на християнській моралі та підкріплені освіченістю, давали змогу з легкістю жертвувати особистим інтересом заради вищих ідей. Вони зробили інтелігенцію символом нації, яскравим прикладом

для наслідування, який ми можемо з натхненням у серці згадувати, дивлячись з гіркою на верхівку сучасного українського суспільства.

1. Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939) / О. Рубльов. – К. : Ін-т історії України НАН України. 2004. – 648 с.
2. Мисак Н. Формування української інтелігенції в Галичині наприкінці XIX – на початку ХХ ст. / Н. Мисак // Україна соборна : зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2. – Ч. II. – С. 235–345; Баран О. Українська сільська інтелігенція Галичини (кінець XIX ст. – 1939 р.): спроби ідентифікації / О. Баран // Галичина. – 2005. – № 11. – С. 307–313.
3. Нагачевська З. І. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина XIX ст. – 1939 р.): монографія / З. І. Нагачевська. – Івано-Франківськ : Видавець Третяк І. Я., 2007. – 764 с.
4. Kamicska-Kwak J. Inteligencja województwa lwowskiego w okresie międzywojennym / J. Kamicska-Kwak. – Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005. – 456 s.
5. Баран О. Освітні традиції української сільської інтелігенції Галичини (кінець XIX ст. – 30-ті рр. ХХ ст.) / О. Баран // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ : Плай, 2006. – Вип. X–XI. – С. 28–36.
6. Мисак Н. Українська інтелігенція Галичини напередодні Першої світової війни: соціальне походження / Н. Мисак // Військово-науковий вісник. – Львів : ЛВІ, 2005. – Вип. 7. – С. 195.
7. Свідчення Дармохвал-Гавц Лариси Володимирівни, 1935 р. н.; місце народж.: м. Стрий Львівської обл.; проживає: Івано-Франківська обл., м. Болехів, вул. Січових Стрільців, 25; освіта: вища педагогічна; працювала вчителем; пенсіонерка. Записано Лицур Н. М. 14.12.2008 р. у м. Болехів. – Арк. 3.
8. Свідчення Лукомської (Крип'якевич) Лукії Львівни, 1928 р. н.; місце народж.: м. Бережани Тернопільської обл.; проживає: м. Івано-Франківськ, вул. Івана Франка, 10/а, кв. 25; освіта: вища (зак. Львівський політехнічний інститут); працювала архітектором; пенсіонерка. Записано Лицур Н. М. 28.08.2008 р. у м. Івано-Франківськ. – Арк. 7; Свідчення Онищенко (Сохацької) Ірини Іванівни, 1927 р. н.; місце народж.: м. Калуш Івано-Франківської обл.; проживає: м. Калуш, вул. І. Сохацького, 2; освіта: вища (зак. Львівську академію мистецтв); працювала художником; пенсіонерка. Записано Лицур Н. М. 24.02.2008 р. у м. Калуш. – Арк. 4.
9. Лукомська Л. Моє незабутнє місто / Л. Лукомська // Жайвір. – 2000. – 24 серпня. – С. 5; Бемко Л. Мій дідо – Андрій Чайковський / Л. Бемко // Чайковський Андрій. Спогади. Листи. Дослідження : у 3 т. / [упорядкув. Б. З. Якимовича та ін.]. – Львів : [б. в.], 2002. – Т. 3. – С. 115.
10. Свідчення Сороки Галини Григорівни, 1928 р. н.; місце народж.: м. Калуш Івано-Франківської обл.; проживає: м. Калуш, вул. Сагайдачного, 22 а; освіта: вища медична; пенсіонерка. Записано Лицур Н. М. 29.11.2008 р. у м. Калуш. – Арк. 2; Свідчення Сондей (Тимцюрак) Софії Іванівни, 1931 р. н.; місце народж.: м. Калуш Івано-Франківської обл.; проживає: Калуський р-н, с. Добровляни, вул. Миру, 37; освіта: вища педагогічна; працювала вчителем; пенсіонерка. Записано Лицур Н. М. 07.12.2008 р. у с. Добровляни. – Арк. 2.
11. Рудницька М. Статті. Листи. Документи / М. Рудницька ; [упоряд. Мирослава Дядюк]. – Львів, 1998. – С. 44–45.
12. Верига В. Там де Дністер круто в'ється : історичний нарис виховно-освітньої політики в Галичині на прикладі учительської семінарії та гімназії в Заліщиках. 1899–1939 / В. Верига. – Торонто : Срібна сурма, 1974. – С. 91.
13. Свідчення Онищенко (Сохацької) Ірини Іванівни... – Арк. 3.
14. Антонович О. Спогади / О. Антонович. – К. ; Вашингтон : АО "АВГУСТ", 1999. – С. 39; Книш І. Смолоскип у Темряві. Наталя Кобринська й український жіночий рух / І. Книш. – Вінніпег : [б. в.], 1957. – С. 133.

15. Книш І. Смолоскип у Темряві... – С. 133.
16. Свідчення Сороки Галини Григорівни... – Арк. 2.
17. Верига В. Один рік у Коломиї / В. Верига // Коломия й Коломийщина : зб. споминів і статей про недавнє минуле. – Філадельфія : Вид. комітету коломиян, 1988. – С. 513.
18. Климишин М. Катехит отець д-р Іван Фіголь / М. Климишин // Альманах Станіславівської землі. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : [б. в.], 1985. – Т. 2. – С. 416.
19. Історія декількох священиків родини Крип'якевичів // Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / відп. ред. Я. Ісаєвич ; упоряд. Ф. Стеблій. – Львів : [б. в.], 2001. – С. 150.
20. Лепкий Б. Казка моого життя / Б. Лепкий. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1999. – С. 175.
21. Сеник-Данилович С. Незабутнє / С. Сеник-Данилович // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів : Каменяр, 1972. – С. 184.
22. Свідчення Лукомської (Крип'якевич) Лукії Львівни... – Арк. 6; Свідчення Онищенко (Сохацької) Ірини Іванівни... – Арк. 4; Барвінський Б. Мої спогади про д-ра Івана Франка (1890–1915) / Б. Барвінський // Спогади про Івана Франка / упорядкув. М. Гнатюка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 408.
23. Олеськів-Федорчакова С. Із спогадів пр. Івана Франка / С. Олеськів-Федорчакова // Спогади про Івана Франка / упорядкув. М. Гнатюка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 435.
24. Книш І. Три ровесниці. До сторіччя народин Уляни Кравченко, Марії Башкірцевої, Марії Заньковецької / І. Книш. – Вінніпег, 1960. – С. 244.
25. Крушельницька Л. Мої ремінісценції / Л. Крушельницька // Марія Деркач (1896–1972). Бібліографічний покажчик. Спогади. Розвідки. Листи / авт.-упоряд. М. А. Вальо. – Львів : [б. в.], 1999. – С. 83.
26. Лепкий Б. Указана праця. – С. 122.
27. Семанюк Н. Співець Гуцульщини. Спогади про Марка Черемшину / Н. Семанюк. – Ужгород : Карпати, 1970. – С. 4; Франко П. Спогади про батька / П. Франко // Спогади про Івана Франка / упорядкув. М. Гнатюка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 459.
28. Рудницька М. Указана праця. – С. 54.
29. Свідчення Онищенко (Сохацької) Ірини Іванівни... – Арк. 4.
30. Свідчення Дармохвал-Гавц Лариси Володимирівни... – Арк. 3.
31. Франко П. Указана праця. – С. 453.
32. Свідчення Лукомської (Крип'якевич) Лукії Львівни... – Арк. 7.
33. Рудницька М. Указана праця. – С. 61.
34. Соневицький М. Спогади старого педагога / М. Соневицький ; упорядкув. та редакція, післямова та комент. С. Яреми. – Львів : Вид. Львів. крайове т-во “Рідна школа” ; Наук. т-во ім. Шевченка, 2001. – С. 96.
35. Свідчення Скальської (Головацької) Уляни Любомирівни, 1931 р. н.; місце народж.: с. Романівка Тернопільської обл.; проживає: м. Івано-Франківськ, вул. Незалежності, 97/28; освіта: вища (зак. хімфак Львівського державного університету ім. Івана Франка); кандидат технічних наук; президент Клубу української інтелігенції ім. Б. Лепкого. Записано Лицур Н. М. 17.07.2008 р. у м. Івано-Франківськ. – Арк. 1.
36. Нагачевська З. І. Указана праця. – С. 416.
37. Шухевич С. Моє життя : спогади / С. Шухевич. – Лондон : [б. в.], 1991. – С. 85.
38. Рудницька М. Указана праця. – С. 54.
39. Кубійович В. Мені 85 / В. Кубійович. – Мюнхен : Молоде життя, 1985. – С. 53.
40. Таран І. Галицька піаністка Гая Лагодницька / І. Таран // Краєзнавець Прикарпаття. – 2004. – № 3. – С. 43.
41. Ясинська Н. Вальс із котильоном: ностальгія чи надія? / Н. Ясинська // Галичина. – 2003. – 2 серпня. – С. 7.
42. Мацьків Т. З над Дніпра на канадські прерії: мій життєвий шлях / Т. Мацьків. – Едмонтон : Українські Вісти, 1963. – С. 27.
43. Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина: спомини / А. Франко-Ключко. – Торонто : Ліга визволення України, 1956. – С. 42.

44. Цвєк Д. "Галичани завжди були панством" / Д. Цвєк // Західний кур'єр. – 2003. – 11 грудня. – С. 20.
45. Головацька Н. Спогади про родинний дім / Н. Головацька // Лицар Української Католицької Церкви / упоряд. У. Скальська. – Івано-Франківськ : Грань, 2007. – С. 37.
46. Мацьків Т. Указана праця. – С. 111.
47. Там само. – С. 35.
48. Федунік Я. Моя Коломия (до історії Коломийської гімназії) / Я. Федунік // Коломия й Коломийщина: зб. споминів і статей про недавнє минуле. – Філадельфія : Вид. комітету коломиян, 1988. – С. 117.
49. Коковський Ф. Адвокат – громадянин / Ф. Коковський // Чайковський Андрій. Спогади. Листи. Дослідження : у 3 т. / [упорядкув. Б. З. Якимовича та ін.]. – Львів, 2002. – Т. 3. – С. 142.
50. Свідчення Дармохвал-Гавц Лариси Володимирівни... – Арк. 3.

Natalia Lytsur

(Ivano-Frankivsk, Ukraine)

The cultural and religious educations of youth families in Ukrainian urban intellectuals Galicia (end of XIX – early XX century)

The paper explores the cultural and religious education of young people in families of urban Ukrainian intelligentsia in Galicia in the late XIXth – early XXth centuries. The author has focused on the role of Christian morality in the training process. The other components of upbringing (education, dance, music, etiquette), which influenced the formation of personality, are also analyzed. Furthermore the author shows the place of cultural and religious education in the formation of active elite class. He argues that through a combination of family and Christian values the urban intelligentsia in Galicia headed the Ukrainian national movement.

Key words: urban intelligentsia, education, religion, youth, Galicia.